
Съществува ли текстова картина на света?

Войчех Кайтох

Институт по журналистика, медии и социални комуникации към Ягелонския университет в Краков
имейл: wkajt@poczta.onet.pl

превод: Ива Иванова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Заглавието на статията „Съществува ли текстова картина на света?“ неслучайно е формулирано именно така. Причината е, че общността на полските езиковеди не е постигнала консенсус относно реалната необходимост от въвеждането на тази категория, и преди всичко, учените не са достигнали до общо мнение по повод на това не съвпадат ли понятията *текстова картина на света* и *езикова картина на света* (по-нататък съкратено ЕКС), а следователно не трябва ли в този случай да се приеме „бръсначът на Окам“, т.е. принципът на икономия на разсъжденията или „*Не умножавай същностите повече от необходимото*“.

Въпреки това ползата от категорията *текстова картина на света* (по-нататък съкратено ТКС), както предполагам, е очевидна. Тази категория може да се разглежда многоаспектно, понякога просто от гледна точка на здравия смисъл. Освен това съществуват и свързани с нея други категории¹. Преди почти петнадесет години аз я определих по следния начин:

¹ Една такава категория е концепцията за дискурсивната картина на света, чийто автор е В. Чахура: „Естествено, може да се постави въпросът за това, явява ли се дискурсивната картина на света (ДКС) алтернатива на ЕКС. Предполагам, че не в качеството си на епистемологическа категория, а като аналитична категория, без всякакво съмнение“ (Czachur 2020, 169). Чахур определя ДКС по следния начин: „Дискурсивната картина на света (ДКС), така както и езиковата картина на света във версията на Бартмински, представлява дискурсивно профилирана интерпретация на действителността, която следва да си представим във вид на сбор от разсъждения за света, за хората, за нещата и събитията. Следва да се подчертае, че ДКС, бидейки репрезентация на определени знания за света, се конструира с помощта на езика и се обсъжда на базата на емоционални или рационални аргументи, разпределени посредством масовата информация“ (Czachur 2020, 168). По такъв начин в определенията на ДКС се подчертава нейният непостоянен характер, анализируем в конкретен дискурс на определен етап от неговото развитие.

„Текстовата картина на света (съществуваща на равнището на речта) представлява своеобразна, реализирана в конкретен текст – или в група текстове – реализация на езиковата картина на света (съществуваща на равнището на езика), а следователно съдържа набор от закономерности, произтичащи от факта на избор в даден текст или група текстове² на определени морфологически, словообразователни и синтактични конструкции и преди всичко – на определена лексика. Текстовата картина на света показва изразените в даден текст (група текстове) възгледи за съществуването и функционирането на съставните части на света и взаимовръзките и взаимозависимостите помежду им, а значи, на такова разбиране за организацията на света с приета йерархия и ценности, които се считат предпочитани от отправителя на дадения текст и се одобряват от ползвателя на този текст [...] Всеки набор от текстове, притежавайки собствена лексика, която се подбира специално за всеки случай, образува особен текстов свят, различен от другите“ (Kajtoch 2008, т.1, 15).

Това определение, доколкото ми е известно, е било използвано в повече от двайсет работи на млади изследователи: езиковеди, културолози, специалисти в областта на средствата за масова информация и др., от което следва, че е удачно³. Освен това то

² Текстът (в лингвистичен смисъл) аз определям като „изказване, т.е. последователност от знаци, съединени по правилата на синтаксиса на даден език, различно от останалите, свързано, т.е. имащо начало и край, а така също и три основни характеристики: говорещ, адресат на изказването и съдържание на изказването. В конкретното изказване обикновено се реализира определен жанрово-стилистичен образец (литературен или утилитарен), но се случва и така, че жанрът предполага комбинация от няколко изказвания (анкета, интервю). Текстът може да има писмена форма (напр. разкази, фейлетони, писма и т.н.) и устна форма (в случаите на реплики, дискусии, речи, анекдоти, разказани в приятелски кръг)“ (Кайтох 2006: 214). Цитираното по-горе определение, създадено под влияние на трудовете на Р. Якобсон (вж. Jakobson 1976 т. II, с. 27) и Т. Милевски (вж. Milewski 1976:6), аз считам за непротиворечащо на следната дефиниция на Е. Бартмински: „Текст се нарича езикова единица, по-голяма от изречение (т.е. типологически по-висша, не задължително по-голяма по размер), макрознак, самостоятелен от комуникативна гледна точка, който има свой субект (отправител); изразяващ определена интенция, която получателят е в състояние да интерпретира; маркиран от гледна точка на жанр и стил (квалификатор на текста); поддаващ се на цялостна интерпретация; характеризиращ се със структурен и семантичен синтез; вътрешносемантично членим, а в случаите на по-сложни текстове – членим и логически и композиционно“ (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009: 36).

³ Тук ще посоча авторите: Л. Багиньска, М. Боровска, М. Брытан-Чепеляк, М. Чюнович, Д. Денисевич, Б. Грохаля, Д. Ягодиньска, М. Ярош, И. Кемпка, Л. Варда-Яныс, А. Кияк, И. Кубащик, И. Маршалек, М. Флент, Л. Свеца, И. Козера, Э. Капеля, Д. Лаврынов, П. Мазурек, А. Гут, М. Вильчевский, М. Пелюжек, В. Скальцоне, Г. Смерецка.

изхожда от известното определение на ЕКС⁴ на Р. Токарски и се надявам, че не влиза и няма да влезе в логическо противоречие с друго, също известно определение на Е. Братмински⁵, наскоро споменато в статията *В търсения на парадигми в етнолингвистиката: терминологичен речник на ключови термини и понятия* (Бартмински 2020:88).

Въпреки това методологическата коректност на такъв подход се оспорва. Е. Бартмински счита за излишна категорията ТКС и през 2006 г. той пише:

Появиха се опити да се противопоставят „езиковата“ и „текстовата“ картина на света, което ми се струва невярно, тъй като значението на думата „езиков“ обхваща както това, което се отнася към системата на езика, така и това, което показва конвенционалния му характер (макар и не задължително „системен“ в структуралистското разбиране на това понятие), и в края на краищата това, което се съдържа в конкретни, единични езикови текстове, които дори и да съдържат индивидуална конкретизация на системата и нормите, като напр. определени нарушения на правилата и конвенциите, винаги са свързани и със системата, и с нормите и конвенциите, приети в обществото (Bartminski 2006: 12).

Струва ми се, че той не е изменил мнението си, защото в упоменатата по-горе нова статия, не се споменава нищо за ТКС.

Неговата позиция е ясна: езикът – това е система от знаци (с всички техни семантични проблеми) и (така също разнообразни) правила за използването им, обикновено достъпни за нас във вид на текстове. Езиковите текстове представляват своего рода фигури на абстрактната система на езика и в тях няма друга картина, освен езиковата. ТКС е излишна категория, защото по принцип съвпада с ЕКС.

Гледната точка на Токарски е била подложена на изменение и така в края на краищата през 2016 г., приемайки идеята за

⁴ ЕКС представлява „сбор от закономерности, заключаващи се в категориални граматически връзки (морфологически, словообразователни, синтактични), а така също в семантични структури на лексиката, изразяващи свойствените за даден език способности за представяне на отделните съставни части на света и по-общо разбиране на неговата организация, съществуващите в нея йерархии и приетите в езиковото съобщество ценности“ (Tokarski 2001, 366).

⁵ ЕКС – това е „вербализирана по различни начини интерпретация на действителността, която може да бъде представена във вид на сбор от съждения за света. Това може да са „устойчиви“ съждения, основани на езиковата материя, т.е. на граматиката, лексиката, текстовите клишета (напр. поговорките), а също и съждения пресупозиции, т.е. подразбиращи се с помощта на езиковите форми и закрепени на равнището на обществените знания, убеждения, митове, ритуали“ (Bartmiński 2006, 12).

многочислеността на езиковите картини на света и необходимостта да се обърне повече внимание на техните текстови реализации⁶, се съгласява с целесъобразността на отделянето на ТКС в определени изключителни случаи:

Конкретен набор от текстове може да бъде в голяма степен ограничен до повторения или илюстрации на системните (langue) съставляващи на езиковата картина на света, но също така може да създава нови способности за разбиране на действителността, като системно интерпретира наново повтарящи се категоризации и оценки. Само в първия случай е възможно да се съгласим с гледната точка на Е. Бартмински, който не вижда необходимост от въвеждането на допълнително равнище на описание, тъй като текстовата картина на света се намира в непосредствена взаимовръзка с езиковата картина на света (Tokarski 2016: 33).

В същото време е възможно „образът на човека и картината на света“ в даден набор от текстове „да се отличават от системно приетите категоризационни и аксиологически схеми. Това е свят, в който признатите традиционни йерархии са подложени не толкова на изменение, колкото на основотелно преобразяване, а способите за интерпретация на специални категории, например жизнените функции, се оказват далеч от традиционните представи за тях“ (Tokarski 2016: 33).

Признавайки ценността на изследванията на ТКС в групи от текстове, в цитираната по-горе статия Токарски предлага да се изучават картините на света, съдържащи се в конкретни текстове.

Третата гледна точка, с която ми се наложи да се срещна, е концепцията на А. Киклевич, който счита понятието ЕКС непълно и спекулативно, а обратно, ТКС счита за важен изследователски обект.⁷

⁶ „Ако на формата на езиковата картина на света оказват влияние толкова много променливи, то естествено следствие от това се явява, първо, необходимостта от приемането на тезиса за многочислеността на тези светове, и второ, установяването на взаимовръзки между интерпретациите и техните текстови реализации“ (Tokarski 2016: 32).

⁷ „Множество семантични конотации, основани на връзките между езиковите единици в структурата на думата или в структурата на изречението и текста не отразяват правилно произхождащите познавателни и мисловни процеси. Разбираната по такъв начин теория на конотациите фактически няма нищо общо с понятието *стереотип*, а следователно също и с когнитивната лингвистика или с антропологичния подход към езика. Този изследователски метод следва да се характеризира иначе: като феноменологична хиперинтерпретация на лингвистичните данни, получени с помощта на структурната лингвистика. Стремешът на изследователите към повишаване равнището на релевантност на лингвокултурологичните категории води до обръщане към термина *текстова картина на света*, която представлява алтернатива на „езиковата картина на света“ тъй като текстовата картина на света е закодирана в конкретен текст, както пише Войчех

Във връзка с възникването на различни мнения и концепции (а също и със съществуването на други подходи към проблема, които не засягам в тази статия⁸) бих искал да представя по точки своето актуално виждане (тъй като през изминалите години в теорията за текстовата картина на света са настъпили някои изменения⁹) и да

Кайтох [...], т.е. основава се на реално предавана информация" (Kiklewicz, Wilczewski 2011: 176). В полемиката, свързана с тази гледна точка, се включва и А. Глаз, който поддържа концепцията на Бартмински и заявява, че противопоставянето на езиковата картина на света на текстовата в качеството ѝ на алтернатива е напълно необосновано, тъй като „в рамките на триадата „система – норма – текст“ [...] няма необходимост от постулиране на текстова картина на света като отделна същност, защото всичко намира мястото си в ЕКС. Може даже да се твърди, че ЕКС се съотнася към ТКС примерно така, както цялата полска музика към един етюд на Шопен" (Glaz 2013: 144).

⁸ Заедно със споменатата по-горе концепция на Чахура, ще приведа за пример и концепцията за „медийната картина на света" на Д. Кемпа-Фигура и П. Новак, която, както предполагам, заема междинно положение между концепциите на Бартмински и Токарски: „В средствата за масова информация журналистите оперират с битовата картина на света, тъй като създаването на нова езикова картина на света е невъзможно. Медийната картина на света представлява интерпретация на ЕКС, а не нова същност или ценност" (Kempa-Figura, Nowak 2006 :62).

⁹ Например Б. Сковронек творчески развива възгледа за съществуването на ТКС и нейната полезност, базирайки се основно на концепцията за културното и текстовото профилиране (Tokarski 1998: 49). Концепцията на Сковронек предполага, че ТКС (заедно с дискурсивната и медийната картина на света) е един от начините за „конкретизация и актуализация" на ЕКС (Skowronek 2020: 43). Познавайки се на трудовете на Р. Токарски (Tokarski 1998; 2013), в своята книга „Езикът в киното. Медиалингвистичен подход" (Skowronek 2020) Сковронек пояснява: „В съвременните обосновки особено важна остава окончателната текстова актуализация на езиковата картина на света, т.е. текстовата картина на света (ТКС). Именно с нея работим при вербалния анализ на конкретен филм. Основен когнитивно-лингвистичен механизъм, благодарение на който се създава ТКС, е текстовото профилиране (Światy za słowami: Wykłady z semantyki leksykalnej. Lublin 2013) на Р. Токарски. Текстовата картина на света, естествено, е свързана с езиковата картина на света (ЕКС), дискурсивната картина на света (ДКС) и медийната картина на света (МКС) и представлява окончателна финална актуализация именно защото това е текстова актуализация. Най-важното, дори, може да се каже, решаващото при избора на ТКС е индивидуализираното, креативното, творческото конкретизиране и/или модифициране на ЕКС. Текстовото профилиране (ТКС) не само препраща към ЕКС посредством текста. То представлява новаторско, формално и/или семантично преобразуване на езика, което би могло да бъде използвано за създаване на нови понятийни категории или за нови семантични интерпретации на вече съществуващи категории (Nowak, P. Tokarski R., Medialna wizja świata a kreatywność językowa. В: Nowak, P. Tokarski R., (ред.), Kreowanie światów w języku mediów. Lublin 2007: 30). Централният механизъм на текстовата креативност е основан на избора на някоя от предлаганите от ЕКС опции – на приемане на елементите на неговото съдържание или, обратното – на противопоставяне посредством възможни семантични трансформации. Едни елементи остават в сянка, други се експонират, трети се развиват. Най-честите подходи са: 1) приемане или неприемане на съществуващите в ЕКС значения и

представя доказателства за правомерността на този подход.
Предпоставките на изследването ми са следните:

1. В действителността (не в качеството си на конструкции) съществуват езикови картини на света, които се явяват свойство на вариантите на естествените езици. Говорейки на естествения език като такъв, ние винаги използваме някой от неговите варианти. За ЕКС като единствено възможна за даден език може да се говори само в случаите на изкуствените езици, но за даден конкретен естествен език единствената определена картина на света не може да не представлява конструкт.
2. ЕКС представлява информация за света, заключена в категориите на граматиката, а така също и в лексико-семантичните, лексико-стилистичните и лексико-тематичните групи на речниковия запас на езика. ЕКС може да се изследва, тя може да бъде представена в съответния тип граматики, където се акцентира върху културулогическото значение на граматичните категории, а също и в големи тематични речници с разнообразни раздели.
3. Ако става дума за проблема с речевите жанрове, предполагам, че техните схеми на организация участват в създаването на граматиката на езика (и се отнасят към ЕКС), а конкретните реализации на жанровете се отнасят към ТКС (участват в нейното създаване).
4. Думата в текста съществува преди всичко като знак, а следователно текстът (така както и знакът) представлява структура не само понятийна, но и частично конкретна: думата в текста притежава такива характеристики като експозиционност¹⁰, честотност; устното слово съществува във времето, а писменото – в пространството.
5. Езиковата картина на света съществува в нашите глави и в текстовете, които създаваме и възприемаме. Но във всеки

концептуализации; 2) конкретизация – в случаите, когато даденият текст заменя случайна картина на тази понятийна категория, която се явява ключова за мнозинството текстове (или определени дискурси); 3) развитие (детайлизация) на понятийни съставляващи на ЕКС (вж. R. Tokarski Światy za słowami: Wykłady z semantyki leksykalnej. Lublin 2013: 322-333)» (Skoworomek 2020: 48-49)

¹⁰ Във възприятията на читателя думата може да изглежда повече или по-малко важна в зависимост например от мястото ѝ в текста (напр. начало, край), мястото ѝ на страницата на вестника (напр. отгоре или по-долу), използването на цветен печат и др.п.

текст или в корпус от текстове присъства само ограничен набор от данни за ЕКС.

6. По-точно, данните, съдържащи се в граматическите категории, винаги и напълно присъстват в отделните текстове, следователно изследването на елементи на ТКС в зависимост от граматичните категории няма смисъл (в нито един текст, освен може би в експериментално-художествените текстове, не се допускат модификации на граматичните категории, задължителни за съответния вариант на езика, на който даденият текст е създаден, защото те биха довели до създаването на неразбираеми или оценявани като грешно конструирани текстове, т.е. само частично разбираеми).
7. ТКС на отделни текстове или корпуси от текстове, създадени в рамките на един и същ вариант на езика, на практика се отличават само по използваната лексика. ТКС, присъстваща в даден текст/корпус от текстове, би могла да съвпада напълно с ЕКС в случаите, когато в дадения текст/корпус от текстове е използвана цялата лексика на даден език в някакви „средни“ пропорции. В този смисъл, на практика само ТКС с правилно конструиран национален езиков корпус може да съвпадне с ЕКС на националния език. Освен това, следва да се помни, че с оглед на обема на материала в изследванията на ТКС, подходът на изследователите към въпроса за лексикалната семантика трябва да бъде опростен – при определянето на ТКС не се определят конотации и се вземат под внимание главно основните денотативни значения. Така следва да се постъпва и в случая с фразеологията – фразеологизмите се разглеждат като т.нар. прекъснати лексеми или, във връзка с това, че те се появяват твърде рядко, въобще не се вземат под внимание. Затова се прилагат процедури (т.нар. аксиологическо измерване (Кайтох 2018: 655-659), които позволяват при изследването на ТКС абсолютно точно да се изучи проблемът с наличието на оценка и нейната доминация в текста/корпуса от текстове.
8. Различията в използвана лексика в отделни текстове, и особено в корпуси от текстове, имат основно количествен характер, защото не може да се каже със сигурност, че някаква лексема няма да присъства в определен текст на произволна тема. Поради това може да се случи така, че наборът от използваните лексеми в два текста да е един и същ, но изразените в тях ТКС да се различават в значителна степен. Значимостта на дадена лексема и обслужваното от нея семантично/тематично поле се определя от честотата (или

също от експозиционността, макар тук да не става дума за това), а не единствено от появата ѝ в текста.

9. Текстовата картина на света (така, както аз я разбирам), присъстваща в даден текст/корпус от текстове, е резултат от потенциален избор от ЕКС – избор, а не профилиране¹¹. Профилирането се отнася до понятията и тяхното съчетаване и дава съвсем различни резултати дори само защото, както точно пише Токарски, „текстовата употреба на думата винаги представлява избор на определена семантична опция“ (Tokarski 1998: 49). В моята концепция ТКС представляват понятийни структури, които се определят само с оглед на „твърдите инвариантни семантични ядра, т.нар. лексикални значения“ (Tokarski 1998: 43), при което не се отчита цялото поле на конотациите. Аз смятам, че лексикалното значение винаги присъства (и се явява най-главното) във всяка текстова реализация на лексемата.
10. Съществуват ТКС както за определени текстове, така и за корпуси от текстове. Могат да се открият два вида ТКС: единият съществува на равнището на явната (повърхнинната) структура на текста/текстовете, другият – на дълбинно равнище. Например случва се ТКС, идентифицирани на дълбинно равнище, да изразяват малко по-различни значения от тези, които се появяват на повърхнинното равнище. Първият, повърхнинният вид на ТКС е наречен „карта“, а вторият, скритият, аз нарекох „съобщение“. Примерите са приведени в края на текста. „Картата“ се определя на следните основания: първо, на базата на направената тематична/понятийна класификация на лексемите (конкретно на съществителните или, при аксиологичното измерване – на съществителните и прилагателните) в текста, и второ, на базата на честотата на групата на съществителните или съществителните и прилагателните, обслужващи отделните тематични/понятийни категории в дадената класификация (Kajtoch 2018: 651-655). „Съобщението“ получаваме с помощта на съставянето на рейтингов списък на съществителните, а след това, като съставяме текст от съществителните с най-висок ранг (първите 25-30). За да

¹¹ Разбирано според Бартмински и Небжеговска като: „субективна, (т.е., имаща свой субект) понятийно-езикова операция, която се състои в своеобразното формиране на образ на предмета посредством възприемането му в определени аспекти (подкатегории, фасети), като напр. произход, характерни черти, външен вид, функции, събития, преживявания и др.п. в рамките на подобен тип знание и в съответствие с изискванията на определен тип представи за света“ (Bartmiński, Niebrzegowska 1998: 212; Niebrzegowska-Bartmińska 2020: 214-225).

може съобщението да предаде някаква информация, съществителните трябва да бъдат допълнени (възможно най-прецизно) с думи от други, произволно избрани части на речта, което позволява да се придадат на тази комуникация определени рамки или скриптове¹². Подборът на такива рамки не пречи на разбирането на информацията, която носят съществителните. Известно е, че именно съществителните носят основна и в определена степен, еднозначна информация за света така, както прилагателните дават характеристика, т.е. изразяват (често, макар и невинаги) ценности; а съществителните могат да изразяват и действия, движение, процеси и др.п., макар и не съвсем точно; местоименията позволяват да се разместят елементите в пространството и др.п. – но всичко това служи само за допълване на основната информация, най-важната, най-често повтаряната конкретна информация за света, която носят най-често срещаните съществителни.

„Съобщения“ (messages) могат също да се съставят за отделни, особено пространни текстове. Текстовете, както отбелязва Бартмински¹³, могат да се разглеждат като макрознаци, а в този случай „съобщенията“ могат да се приемат като понятия, образуващи „маркираното съдържание“ на тези макрознаци.

11. Текстовите картини на света в моето разбиране имат обективен характер, освен това в голяма степен неинтенционален, доколкото ми е трудно да си представя, че

¹² „Скриптовите в най-обобщеното си значение представляват своеобразни интерпретационни рамки на текста, в които се отчитат културните, ситуационните и езиковите детерминанти на неговата семантична и прагматическа интерпретация за целите на реконструкцията не само на съдържателните съставляващи на картината на света, но и на интенциите на текста“ (Tokarski 2015: 55).

¹³ „Текстът – в своя прототипен вид – представлява езикова единица от надизреченски порядък, *макрознак* (к.м. – В.К.), който носи определена жанрова и стилистична конотация (квалификатор на текста), може да бъде подложен на цялостна семантична и комуникативна интерпретация, характеризира се със структурна интегралност и семантична свързаност и може да бъде разчленен в съответствие със своята вътрешна семантична структура, а в случаите на по-разпространени текстове – и от гледна точка на логиката и композицията. В този смисъл текстът представлява не само конструкция от езикови единици (*думи*, изречения), но *езикова единица* [...] сложна полифонична структура“ (Bartminski 2004–2005: 123). Тук Бартмински цитира фрагмент от своя статия от 1998 г. (Bartminski 1998: 17). Следва да се отбележи, че във варианта от 1998 г. последното изречение от приведения по-горе цитат изглежда различно: „В този смисъл текстът представлява не само конструкция от езикови единици (*думи*, изречения), но *продукт на езика* [...], продукт, притежаващ сложна полифонична структура“ (Bartminski 1998: 17).

някой персонален „генератор на текстове“ – а те всъщност са много – е в състояние да контролира рейтинга на честотата на употреба (а следователно на значимостта) на думите даже ако е възможно определянето на някакви общи направления на действията, чиято цел би била да внушат на читателите или слушателите определени представи за действителността. Все пак окончателният резултат не може да бъде предвиден във всичките му подробности, даже в случая на конструиране на „карта“, въпреки че естествено, този, който конструира отделен, особено кратък текст, има по-голям шанс да създаде ТКС, отколкото всяка друга група отправители.

12. Присъстващата в текста/корпуса от текстове разбира се по този начин ТКС сякаш сама се налага на получателя, по-точно, влиза в подсъзнанието и има поразителен характер.
13. Определянето на *текстова картина на света*, а по-точно, на *текстова лексическа количествена картина на света*, която потенциално може да се открие както в отделен текст, така и в цял корпус от текстове, представлява само един от възможните подходи за изследване на текста. Може и дори е нужно да се изучава *картината на света, интенционално представена в текста, корпуса от текстове или в дискурса*, която се извежда от различни стилистични, риторични, наративни, композиционни и идеологически черти на дадения текст/корпус от текстове или дискурса. Също така съществува възможност за определяне в даден текст/дискурс на особено изразително проявяваща се, профилирана езикова картина на света. Въпреки това споменатите в последните две изречения методи на изследване не са специфични методи за определяне на ТКС (ТЛККС) така, както аз я разбирам.

Завършвайки разсъжденията си, бих искал да подчертая, че моята концепция се явява резултат на своего рода „инженерски“ подход към въпросите за теорията на езика, които съм овладял в качеството си на специалист в областта на средствата за масова информация. Спецификата на този подход се заключава в това, че определяйки задачата, аз обръщам внимание на това, може ли да бъде изпълнена, и ако може, в каква степен; с какви средства разполагам за изпълнението ѝ и с какви бих могъл да разполагам, какви междинни цели мога да постигна по пътя към главната цел¹⁴. Ето защо

¹⁴ Другата, „отрицателна“ страна на медала при подобни разсъждения се състои в това, че бидейки прагматик, за съжаление, съм принуден да се съглася с необходимостта от опростяване, ако, разбира се не ми се отдаде да го избегна в

предполагам, че изследвания на ЕКС на вариантите на полския език са възможни, но би следвало да се посветят цели десетилетия на тази задача, а освен това трябва да се осъществят съществени изменения в структурата и способа на финансиране и в традициите на полската наука. Въпреки това би следвало тази задача да се изпълни, за да подобрим своето себепознаване, начина си на мислене и културата, за да знаем по-добре как трябва да се учим и как да се държим. Изследванията на ТКС, ако се развиват и консолидират, могат да послужат за един от необходимите полигони за провеждане на изпитания преди последните етапи на определянето на ЕКС, т.е. преди изпълнението на главната задача. Така също предполагам, че от провеждането на изследвания на ТКС – а те биха могли да се модифицират и разширят – биха могли да спечелят специалистите в областта на средствата за масова информация, политолозите, културоведите и други специалисти в областта на хуманитаристиката.

По-долу привеждам примери, свързани основно с мои отдавнашни изследвания, въпреки че в моя арсенал има и по-нови, реално определени „карти“ и „съобщения“, препратка към които давам в библиографията (Kajtoch 2008, 2018, 2021a, 2021b; Flont, Kajtoch, Pieluzek 2015).

Пример за конструиране на „карта“

Приведената по-долу *таблица 1* представлява опростена и съкратена схема на тематичната класификация на полската лексика¹⁵, съставена при подбор на над 750 хиляди думи от текстове (по-пълните схеми се намират в трудовете на Халиг и Вартбург¹⁶, на А. Марковски (Markowski 1990, раздел; Kajtoch 2008, т.1: 36) и в речника на З. Курцова (Kurzowa 2005; Winiarska 2005), но те не са пригодни за целта на изследването поради прекалено широкия им тематичен диапазон).

практиката. „Инженерът“ е длъжен да приеме факта, че дори постигането на междинната цел често следва да се нарече успех, особено ако крайната цел все още блещука далеч напред.

¹⁵ Съставена е за изследване на лексиката на полските младежки списания от 90-те г. (Kajtoch 2008: 65), но може, както предполагам, да се приспособи за класификация и на други популярни или любителски списания.

¹⁶ Тази класификация е повлияла силно на полската тематична лексикография. Тя е била съставена за немски език, но е адаптирана за полски език. Наскоро бе издаден полски превод на понятийната система на този речник (Sieradska-Baziur 2020: 140-154).

Таблица 1. Тематична класификация на полската лексика, употребявана в младежкия и алтернативния печат

Сфера1: Онтологични и физични свойства на света	I. <u>Съществуване (Битие)</u> 1. Призвание и начало 2. Спонтанно съществуване 3. Процеси 4. Преднамерено съществуване 5. Колективно (събирателно) съществуване 6. Връзка и различия 7. Край, небитие	II. <u>Време</u> 1. Обективно (абсолютно) 2. Относително 3. Времеви поток	III. <u>Пространство</u> 1. Абстрактно 2. Конкретно	IV. <u>Количествен и характеристики на множествен и елементи.</u> А. Количество/кратност в общи линии В. Точно количество С. Диференциация	V. <u>Количествен и данни за отделни елементи</u> А. Тежест Б. Размер	VI. <u>Последователност</u> А. Приблизителна В. Точна	VII. <u>Качества, свойствени преди всичко на движения и процеси</u> А. Интензивност В. Сила	VIII. <u>Универсално движение възможно за всеки обект</u> А. Придвижвания, последователности (секвенции) В. Удари С. Кръгово движение Д. Полет и падане Е. Задържане
Сфера 2: Природа	IX. <u>Неодушевена природа</u> А. Природата като цяло В. Мимолетни физични явления „известно“ С. Земя, околна свят възприеман чувствено и като естествен	X. <u>Одушевена природа</u> 1. Растения 2. Човекът като биологично същество и животните 3. Тялото и неговите функции 4. Движение на живото същество						
Сфера 3: Личност	XI. <u>Човешки и животински чувства</u> 1. Зрение 2. Слух 3. Осезание 4. Вкус 5. Обоняние	XII. <u>Емоции</u> А. Общи определения В. Физическо изразяване на чувства С. Телесни (соматични) впечатления Д. Психофизични впечатления	XIII. <u>Постоянни емоционални тенденции, характер, черти на характера</u> 1. Разглежда ни в индивидуален аспект 2. Разглежда ни в свръхиндивидуален аспект (социални добродетели)	XIV. <u>Воля</u> А. Доброволни ситуации и актове В. Общи оценки С. Непосредствени словесни жестове	XV. <u>Мисъл и реч</u> А. Познаваем предмет (предметна перспектива) В. Познаващ предмет (предметна перспектива) С. Източници и средства за познание Д. Човешко общуване (език и ментална прагматика)			
Сфера 4: Творчество	XVI. <u>Художествена култура и писменост</u>							

	А. Институти и произведения, общи за няколко вида литература и изкуства В. Музикални институти и произведения С. Филм, театър, зрелища Д. Литература, писменост Е. Изобразително изкуство, фотография и др. Ф. Естетически и антиестетически ценности и категории							
Сфера 5: Съдба и постъпки	XVII. Ход на живота и човешки дейности 1. Действие на съдбата (предназначение) 2. Прагматика на интенционалната дейност							
Сфера 6: Общество	XVIII. <u>Цивилизация, ежедневие</u> А. Производство и потребление на хранителни продукти В. Дрехи и стил на облеклото С. Грижа за външния вид Д. грижа за здравето Е. Къща, апартамент, местност	XIX. <u>Малко институции</u> нализирани <u>сфери на дейност (извън производството и работата)</u> А. Поддържане и нарушаване на обществения ред В. междупличностни контакти, обществен живот, развлечения С. Спорт и игри	XX. <u>Сфера на собствеността, заетостта и търговията</u> А. Собственост в общия смисъл – получаването ѝ, разпореждането с нея, преобразуване В. Ежедневно разпореждане с финансите С. Работа и заетост Д. Сфери на управлението	XXI. <u>Произвеждащият и трудещ се човек</u> А. Производство, производствена дейност в индивидуален мащаб В. Управление на макрониво, производство и промишлена техника	XXII. Обществени учреждения 1. Големи обществени институти 2. Участие в основни и малки обществени групи			

		D. Свободно време и отдых Е. Преместване в пространств ото и пътешествия F. Комуникаци я на нивото на колектива G. Езиков етикет						
--	--	---	--	--	--	--	--	--

Представете си три ситуации:

1. В рамките на категориите на дадената класификация е представена лексика от корпус със списания, в които преобладава тематика, свързана с алпинизма. В подобен род корпуси биха се появили много повече лексеми, определящи неодоушевената природа, и те биха имали висока честота на употреба. В този случай тематичното поле Сфера 2/IX „Неодоушевена природа“ и отнасящите се към нея лексеми биха били много важни за корпуса и биха съставлявали значителен процент от общото количество на съществителните, което би могло да се представи на картата, като се отдаде на тази лексика пропорционално голяма част от „общата повърхност на картата“ – други тематични полета биха били съответно по-маловажни, а разликата може да се изчисли в процент от общото количество лексеми в дадения корпус от текстове.
2. Събирайки в корпус списания, които публикуват основно репортажи от ежедневието на хората в градовете в която и да е страна и проверявайки какъв процент лексеми от този корпус принадлежат на отделните категории на класификацията, приведена по-горе, навярно бихме забелязали, че огромен процент от лексемите са присъщи на сферата на ежедневието и междуличностните отношения – Сфера 6 „Общество“ (особено XVII, XIX, XX). В този случай именно тя би заела централно място в „картата“, несъмнено по-важно от Сфера 2 „Природа“.
3. В случая на корпус от списания, популяризиращи отход в гората, особено важни биха били лексемите от Сфера 2 „Природа“/ X „Одушевена природа“. И отново „картата“ би се отличавала по своя вид от картите, съставени за гореспоменатите корпуси.

Извод: трите карти, съставени за три реални репортажни дискурса, биха били различни, биха демонстрирали различни пропорции поне в тези „полета“, които в рамките на тематичната класификация съм обозначил като Сфера 2/ IX, Сфера 2/ X и Сфера 6/ XVII, XIX, XX. Такива реални изчисления и образното им представяне не бих могъл да покажа тук поради големия им обем, но моля да ми се доверите, че съм направил такива изчисления (Kajtoch 2008, т.1: 49-73).

Пример за реконструкция на „съобщения“, съдържащи се в три големи корпуса от младежки списания от 90-те г. (материал от 3 корпуса от по 250 000 лексеми)

„Съобщенията“ бяха реконструирани по следния начин: в началото бяха съставени списъци на съществителните с най-висока честота на употреба (Kajtoch 2008: т. 2, 382-84, 420-422, 454-456), а след това списъци със съществителните, които заемат от първо до 25. – 26. място по честота на употреба, бяха представени във вид на текстове, заключени в определени рамки/скриптове в съответствие с информацията за това, как функционират дадените списания (известно е, че една от целите е била да се достигне до възможно най-широка аудитория и да има самореклама, каквато е обичайната практика на цветните многотиражни списания).

I.Списания за млади жени (90-те години)

1. година/години 733

2. човек 532

3. млада жена/момиче 503

4. златен/златна 452

5. живот 423

6. ден/дни 406

7. коса 390

8. време 386

9. човек 367

10. дом 319

11. любов 301

12. работа 244

13. свят 243
14. личност/човек 242
15. очи 240
16. родители 238
17. кожа 238
18. миг 231
19. кино 212
20. брой (на списанието) 209
21. училище 209
22. място 199
23. цвят 191
24. майка 179
25. проблем 177
26. жена 174

II. Списания за млади фенове на поп музиката

1. година/години 1269
2. диск 644
3. ансамбъл/група 534
4. филм 426
5. музика 383
6. албум 373
7. човек 368
8. песен 361
9. време 322
10. живот 319

- 11. млада жена 305
- 12. група 290
- 13. свят 275
- 14. концерт 264
- 15. дом 261
- 16. фен 232
- 17. ден 244
- 18. човек/млад мъж 229
- 19. любов 224
- 20. снимка 213
- 21. личност 207
- 22. звезда (идол) 203
- 23. композиция 203
- 24. място 198
- 25. момче 185
- 26. хит 18

III. Фензони на металистите

- 1. група 918
- 2. музика 867
- 3. година/години 653
- 4. диск (записан) 539
- 5. човек 536
- 6. ансамбъл 453
- 7. време 424
- 8. метъл (музика) 332

- 9. материал (муз.) 326
- 10. група (муз.) 323
- 11. брой (на списанието) 316
- 12. концерт 310
- 13. нещо 291
- 14. интервю (с някого) 276
- 15. композиция (муз.) 248
- 16. страница 228
- 17. текст 224
- 18. тема 221
- 19. албум (с музика) 219
- 20. бизнес 211
- 21. среда (съобщество) 210
- 22. редактор 193
- 23. адрес
- 24. лента (музикална) 184
- 25. живот 183
- 26. демо 182
- 27. фирма (звукозаписна)

При съпоставянето на списъците следва да помним, че думите с най-висока честота (напр. 1, 2, 3) в ТКС на дадения корпус от текстове са по-важни от думите с по-ниска честота на употреба (напр. 25, 26, 27), но ако сравняваме различни ТКС, може да предположим, че думите, които в различни корпуси имат подобни рейтингови честоти, са с аналогична значимост в своите корпуси. Строго погледнато, става дума за понятията, обозначени чрез дадените лексеми и тяхната значимост за характеризираната посредством ТКС действителност.

Съобщения:

- I. **Момиче**, ти вече си на толкова много години. Всяка **личност**, всеки **човек** жадува за **любов**. Нека да имаш **приятел**. Това е твой **живот**. **Времето** тече – всеки **ден** е важен. Купи ни. **Броят** струва само няколко злоти, а ти ще разбереш как да решиш **проблемите** си. Тук има толкова ярки **цветове** за твоите **очи**, това е твоето **място**, твой **свят**. Почини си от **училището, дома, работата, родителите**. Гледай **кино**, погрижи се за **косата и кожата** си. Само един **миг**, и ще станеш **жена** като своята **майка**.
- II. **Момиче, младежо**, тази **година** всеки **ден** се създават нови **песни**, известни **ансамбли, групи и артисти** са записали за вас **композиции** на **дискове**, създали са **албуми**. **Младежки групи** пеят **хитове**. Бъдете **фенове**, ходете на **концерти**, гледайте **филми**, слушайте **музика**. На това **място** има много **снимки**, ще разберете, че **звездите** също са **хора**, те също имат свой **дом**, свой **живот**, свой **свят** и **време** за **любов**.
- III. **Хора**, слушайте нашата **метъл музика**. **Редакторът** ще разкаже какво са издали музикалните **фирми** тази **година**, кои **групи** вече имат нови **албуми** или **дискове**, а кои засега имат само **демо** или записват на **лента**. На **страниците** ни ще прочетете как в нашите **среди** си прекарваме **времето**, какъв **живот** водим. Пишете за **проблемите** си на нашия адрес. В **броя** има много **текстове**. Нашите **теми** – музикалният **бизнес** на **групите, концерти**, известни **композиции, интервюта с групи** и много други.

БИБЛИОГРАФИЯ

Bartmiński, J. (2006), Językowe podstawy obrazu świata. Lublin.

Bartmiński, J.(2004–2005), Pytania o przedmiot językoznawstwa: pojęcia językowego obrazu świata i tekstu w perspektywie polonistyki integralnej. B:Postscriptum. 1–2 (48–49), 114–125.

Bartmiński, J.(1998), Tekst jako przedmiot tekstologii lingwistycznej, B:Bartmiński, J./Boniecka, B.(ред.), Tekst: Problemy teoretyczne, Lublin, 9–25.

Bartmiński, J.(2020), W poszukiwaniu paradygmatu etnolingwistyki: glosariusz kluczowych terminów i pojęć. B:Јужнословенски филолог. LXXVI(2), 79–103.

- Bartmiński, J./Niebrzegowska-Bartmińska, S.(2009), *Tekstologia*. Warszawa.
- Bartmiński, J./Niebrzegowska, S.(1998), *Profile a podmiotowa interpretacja świata*.B:(ред.), Bartmiński, J./
- Tokarski, R., *Profilowanie w języku i w tekście*. Lublin, 211–224.
- Czachur, W.(2020), *Lingwistyka dyskursu jako integrujący program badawczy*.Wrocław.
- Flont, M./Kajtoch, W./Pielużek, M.(2015), *Perspektywy leksykalnej ilościowej analizy zawartości*.B: Kiklewicz, A./Uchwanowa-Szmygowa, I. (ред.), *Dyskurs: aspekty lingwistyczne, semiotyczne i komunikacyjne*.Olsztyn, 129–145.
- Głaz, A.(2013),*Prostowanie zwierciadła: Przyczynek do (jeszcze?) niezaistniałej dyskusji nt. kondycji lubelskiej etnolingwistyki*.B:Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego. 69, 139–151.
- Hallig, R./von Wartburg, W.(1952),*Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie:Versuch eines Ordnungsschemas*, Berlin.
- Jakobson, R.(1976), *Poetyka w świetle językoznawstwa* (przełożyła K. Pomorska).B:Markiewicz, H. (ред.), *Współczesna teoria badań literackich za granicą:Antologia*.т. II.Kraków,22-68.
- Kajtoch, W. (WK)(2006), *Tekst*.B:Pisarek, W. (ред.), *Słownik terminologii medialnej*.Kraków, 214.
- Kajtoch, W.(2008),*Językowe obrazy świata i człowieka w prasie młodzieżowej i alternatywnej*.т. 1 i 2, Kraków.
- Kajtoch, W.(2018), *O niektórych rodzajach badań prasy drukowanej*.B:Jęczeń, J./Guzdek, P. (ред.), *Medioznawstwo personalistyczne*.т. 2: *Wybrane zagadnienia z kultury mediów*. Lublin. 625–668.
- Kajtoch,W. (2021a), *Uwagiowspółczesnej polskiej piosence patriotycznej*.B:Kawka, M./Prażuch, W./Płaneta, P.(ред.) *Medialne i transmedialne procesy narracyjne w identyfikacji postaw patriotycznych Polaków*.Kraków. 333-356.
- Kajtoch,W. (2021b), *Wykładwykładu: Rzeczomowienoblowskiej Olgi Tokarczuk/ The Lecture about Lecture: On Olga Tokarczuk’s Nobel Speech*.Kraków.
- Kępa-Figura, D./Nowak, P.(2006), *Językowy obraz świata a medialny obraz świata*.B:Zeszyty Prasoznawcze. 1–2 (185–186), 51–62.

Kiklewicz, A./Wilczewski, M.(2011), Współczesna lingwistyka kulturowa: zagadnienia dyskusyjne (namarginesie monografii Jerzego Bartmińskiego Aspects of Cognitive Ethnolinguistics.B:Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego.67, 65–178.

Kurzowa, Z.(2005), Ilustrowany słownik podstawowy języka polskiego wraz z indeksem pojęciowym wyrazów i ich znaczeń. Kraków.

Markowski, A.(1990),Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny.т. 1 i 2. Warszawa.

Milewski, T.(1976), Językoznawstwo, Warszawa.

Niebrzegowska-Bartmińska, S.(2020), Definiowanie i profilowanie pojęć w (etno)lingwistyce. Lublin.

Nowak, P./Tokarski, R.(2007), Medialna wizja świata a kreatywność językowa.B:Nowak, P./Tokarski R., (ред.), Kreowanie światów w języku mediów. Lublin, 9–36.

Sieradzka-Baziur, B.(2020),Onomazjologiczny słownik online: Metodologia, zawartość, wykorzystanie w badaniach na przykładzie „Słownika pojęciowego języka staropolskiego”.(тут: Tłumaczenie systemu pojęciowego R. Halliga, W. von Wartburga, Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie:Versuch eines Ordnungsschemas. 2., neu bearbeitete und erweiterte Auflage, Akademie-Verlag, Berlin 1963, 101–112).Kraków, c.140–154.

Skowronek, B.(2020), Język w filmie: Ujęcie mediolingwistyczne. Kraków.

Tokarski, R.(1998), Kulturowe i tekstotwórcze aspekty profilowania.B:Bartmiński, J.(ред.),Profilowanie w języku i w tekście.Lublin, 35–52.

Tokarski R. (2016), Od językowego obrazu świata do obrazów świata w języku.B:Język Polski. XCVI 2, 28–37.

Tokarski, R.(2015), Skrypty w językowym i tekstowym obrazie świata. B:Hofman,I./Kępa-Figura, D. (ред.), Współczesne media: Medialny obraz świata. t. 1: Zagadnienie teoretyczne.Lublin, 47–60.

Tokarski, R.(2001),Słownictwo jako interpretacja świata.B:Bartmiński, J. (ред.), Współczesny język polski. Lublin, 343–370.

Tokarski, R.(2013), Światy za słowami:Wykłady z semantyki leksykalnej. Lublin.

Winiarska, J.(2005), Indeks pojęciowy wyrazów i ich znaczeń.B:Kurzowa, Z. Ilustrowany słownik podstawowy języka polskiego wraz z indeksem pojęciowym wyrazów i ich znaczeń. Kraków, 377–515.

Is there a Text Image of the World?

Wojciech Kajtoch

Institute of Journalism, Media and Social Communication at the
Jagiellonian University in Krakow
ORCID 0000-0003-3000-2384
email: wkajt@poczta.onet.pl

Abstract. The article "Is there a Text Image of the World" will present the most important opinions in Poland on the interdependence of the Linguistic Image of the World and the Text Image of the World. He will try to answer the title question on the basis of empirical examples. Establishing a Text Picture of the World is also a kind of discourse research. The text proposes to refer to the lexicographic tradition (creating thematic dictionaries) and to the quantitative lexical analysis of the content. The empirical material used in the article consists of three text corpora of 250,000 words each. They collect texts taken from youth magazines of the 1990s. The views presented in the article are in opposition to the findings of the Lublin school of ethnolinguistics.

Keywords: Linguistic, Picture of the World, Text Picture of the World, Discourse Analysis, Thematic lexicography, Quantitative content analysis